

De huizen rond de Sint-Niklaaskerk te Gent

In de reeks van de "Registers van het huisgeld" in het Gentse Stadsarchief vonden we voor het jaar 1728 (1) de vermelding van een aantal nieuw opgerichte huizen, die "ten boecke vande huysgelden niet bekend en waeren". Daarin is o.m. sprake van een drietal woningen tegen de *westgevel* van de Sint-Niklaaskerk :

(f° 3 v°) "De kercke van Ste Nicolaijs in Ghendt proprietarigghe van een huys, van nieuws ghebauwt daer te vooren gheen ghestaen en heeft nevens den inganck vande groote kerckdeure vande selve kercke, bewoont by Thomas Dubois – ghepresen op elf ponden grooten.

Item deselve kercke proprietarigghe van een ander huys, vannieuws opgebauwt staende nevens het voorgaende, bewoont by Hendric Mussche, meester schoenmaecker, ghepresen op elf ponden grooten.

(f° 4 r°) Item deselve kercke proprietarigghe van noch een ander huys, staende op d'andersijde vande kerckdeure, van nieuws opgebauwt, bewoont by den officier Denijs Plasschaert, ghepresen op ses ponden grooten."

Met "den inganck van de groote kerckdeure" moet normaal het westportaal bedoeld zijn, niet de noordelijke of de zuidelijke ingang in de transepten ter hoogte van de vieringtoren. Zoals uit de latere (vooral 19e-eeuwse) ikonografie blijkt, bevonden de eerste twee huizen, die naast elkaar gebouwd waren, zich links van het portaal en het andere huis rechts daarvan.

Wat het bouwjaar van deze drie huizen betreft, moeten we uit de bovenstaande archieftekst besluiten dat ze kort vóór 1728 waren opgericht. Bevestiging daarvan is te vinden in het archief van de Sint-Niklaaskerk zelf, nl. in een "Boeck van de huysen", waarin de geïnde huishuren voor de hele achttiende eeuw geboekt staan (2). Daarin lezen we inderdaad, onder de rubriek 6, over de bouw van deze "drij huijsen staende teghen de kercke op de westzijde der selve kercke, rechtover de cooremarckt, aldaer ghemaect inde plaetse vande twee logien ten jaere 1722 inde maenden van september ende october ende 1723 in juny, in conformiteyte vande overee(n)comminghe ende consent van mijn edele heeren Schepenen vander keure."

De drie huizen werden onmiddellijk verhuurd :

(Nr. 6) – Ter ordinaire vergaderinghe vanden eerste maerte 1723 is dit nieuwe huijs, houdende den hoeck vande cooremarckt ende vande straele leedende van de cooremarckt naer te putte, verhuert aen Catharine du Bois filia Thomaes, jonghe dochter, voor drij jaeren ingaende den eer-

sten april 1723 tot vijfthien ponden grooten tsaers, vrij van huijsghelden (= grondbelasting), dies sij gheene en sal moeten betaelen. Midts sij is minderjarigh (...) soo is de voorwaerde ghemaect op den selven hueren vader Thomaes du Bois die het selve huijs is huerende om sijne twee dochters, beede minderjarigh, Catharine ende Anna du Bois.”

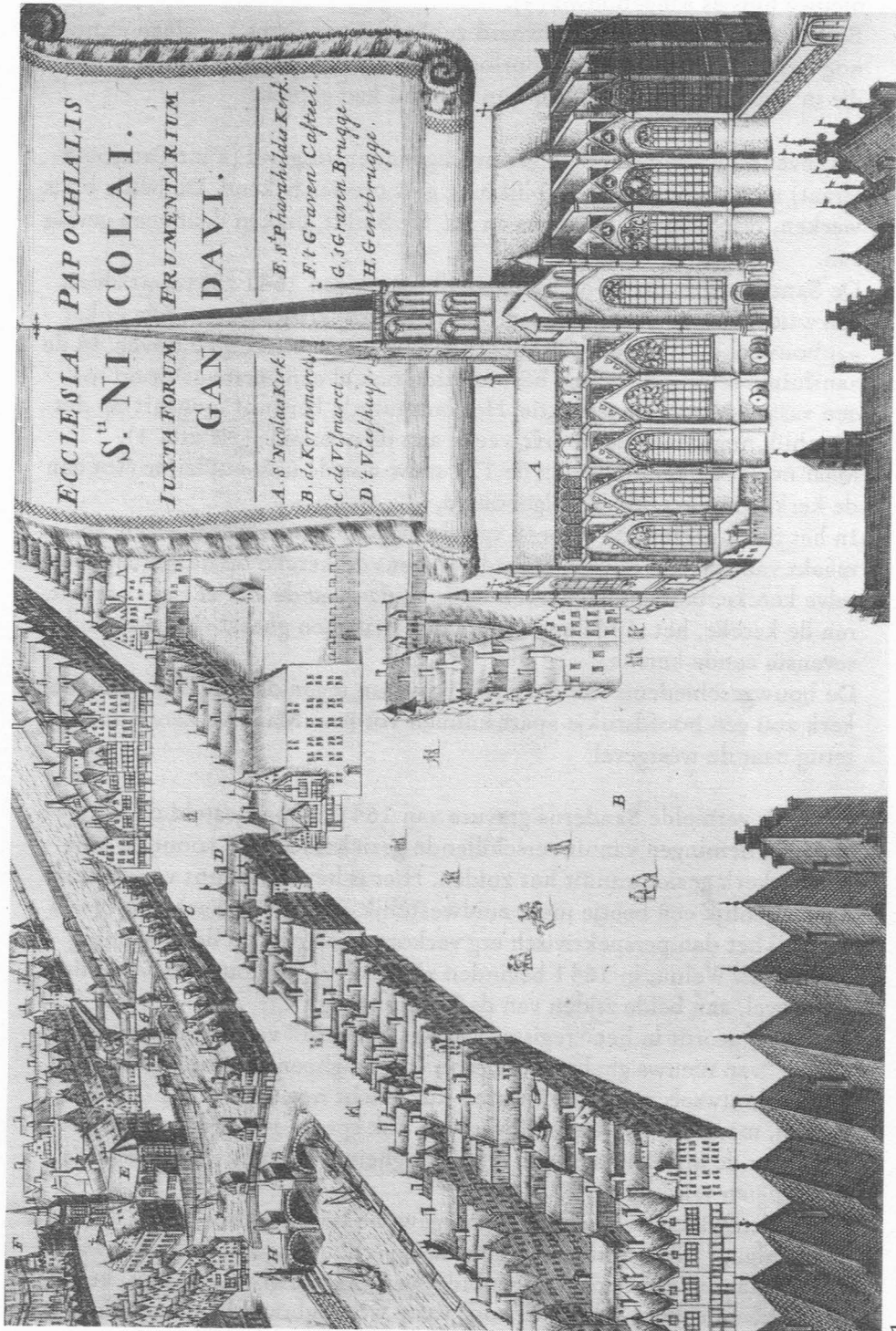
(Nr. 7) – Eveneens op 1 maart 1723 wordt ook het “tweede nieuw huijs (noort het voorgaende, oost de kercke, zijt de groote kerckdeure), vrij van huijsghelden, verhuert aan Jacques Philips Grisacourt, cochier de louage, voor drij jaeren ingaende den eersten april 1723 tot veerthien ponden grooten tsaers. (...) Ende heeft Jacques Wambraeck, hostelier int gulden hoofd inde Burghstraete (alwaer den huerder is woonende ende de koetse varende) verclaert hem te stellen borghe voor dese huere.” Aan de huurder worden nochtans een aantal beperkingen opgelegd. “Hij en mach aldaer gheene herberghe nochte saete houden om te drincken eenighe heete ofte andere drancken nochte aldaer iet doen, het welcke opspraecke soude maecten ofte den dienst vande kercke soude connen stooren.” Zijn deze beperkende voorwaarden er de oorzaak van dat koetsier Grisacourt na slechts één huurtermijn al verhuisd is? Met ingang van 15 juni 1726 immers wordt het huis “verhuert aen Heindrick Mussche, Meester schoenmaecker, aen 14 ponden tsaers.”

(Nr. 8) – “Het derde nieuw huijs, ghemaect inde maent junij 1723 inde andere logie op de zijtzijde vande groote kerckdeure, ten voorhoofde west de cooremarcht, noort de voorseijde groote kerckdeure, zijt het hoeckhuijs ghenaemt den goeden coop, oost den kerckmuur, is verhuert ter ordinaire vergaderinghe vanden vijfdien julij voor drij jaeren, ingaende 15 julij 1723, tot seven ponden grooten tsaers (...) aen Dionysius Plasschaert, princelijcken officier, ende is sijne borghe als principael Jaspert Plasschaert, sijnen sone.”

Deze prinselijke seigneur is blijkbaar geen goede betaler, want reeds op 2 oktober 1724 wordt beslag gelegd op zijn “meubels en kateilen ... in recouvre van 8 £ 15 sch. over vijfthien maenden huijshuere verschenen 15 oktober 1725.” Denys Plasschaert blijft desondanks nog huurder tot 1737 en dan wordt Dominicus Wieme de nieuwe bewoner van het huis. Tot zover dan een stukje anekdotiek over de eerste huurders. Op de huisjes zelf komen we verder nog terug.

We bekijken nu eerst even, hoe het in 1728 stond met de aanbouwing tegen de beide zijbeuken.

Op dat ogenblik stonden er alleszins reeds huisjes tegen de *noordzijde* van de benedenkerk (kant Klein Turkije) : de eerste vijf waren opgericht in 1641-42 (3); later, in 1789, werden er tegen dezelfde noordelijke zijbeuk vooraan, op het grondgebied van het afgeschafte kerkhof, negen

1.

nieuwe huisjes aangebouwd (4).

Enkele daarvan – de enig bewaard geblevene trouwens ! – staan er nu nog altijd. Zij danken hun (voorlopig) voortbestaan aan Armand Heins die in 1901, met sukses, voor hun behoud had gepleit.

Wanneer de huizen aan de tegenoverliggende *zuidgevel* (kant Cataloniëstraat) werden opgericht, is blijkbaar niet precies bekend. De beide basiswerken, resp. van Dr. Dhanens en Dr. De Smidt, maken daar geen gewag van.

De Sanderus-gravure in de *Flandria Illustrata* van 1641 (5) toont alvast een zuidelijke zijgevel die nog grotendeels vrij is, met slechts één enkel aanbouwsel op de hoek, ter hoogte van de meest westelijke travee. In de aansluitende tweede travee bevindt zich ook al een eerste aanloop tot een vaste (stenen) konstruktie. Het ommuurde kerkhof omgeeft op dat ogenblik nog steeds de koortraveeën aan de oostzijde (zie afb. 1).

Maar nog vóór het einde van de 17e eeuw was de hele zuidzijde (tot aan de kerkhofmuur) ook al volgebouwd.

In het reeds geciteerde “Boeck van de huijsen” (6) wordt melding gemaakt van een rij “huijsen staende teghens de kercke op de suijsijde der selve kercke, bestaende in seven huijsen, daervan de vier eerste competeren de kercke, het vijfde ende sesde den heilighen gheest ofte armen, het sevenste aende kercke.”

De bouwgeschiedenis van deze zeven huizen tegen de zuidelijke benedenkerk zou een hoofdstukje apart kunnen vormen. Maar we keren nu weer terug naar de westgevel.

De reeds vermelde Sanderus-gravure van 1641 (samengesteld op basis van waarnemingen vanuit verschillende gezichtshoeken) toont de Sint-Niklaaskerk gezien vanuit het zuiden. Hier is het standpunt van de tekenaar eigenlijk een beetje meer zuidwestelijk, zodat ook het westportaal zelf, zij het dan perspektivisch erg verkort, toch nog op de afbeelding voorkomt. Welnu, in 1641 bevinden zich ook al aanbouwsels tegen de westgevel, aan beide zijden van de hoofdingang !

Nochtans wordt in het “register van het huisgeld” van 1728 duidelijk gezegd : “van nieuws ghebauwt daer te vooren gheen ghestaen en heeft”. Die aanbouwsels anno 1641 waren dus allicht nog geen echte (woon-) huizen, maar wel de “logien” waarvan ook sprake is in het huishurenboek van de Sint-Niklaaskerk : “aldaer ghemaect *inde plaetse van de twee logien* ten jaere 1722.”

Die logien waren waarschijnlijk wel gewone bouwloodsen, zoals er (soms eeuwenlang) bij de kerken in opbouw of verbouwing aan te treffen waren. Als die dan op een bepaald ogenblik overbodig geworden waren, kon de beschikbare ruimte eventueel voor vaste woningbouw benut worden.

Wat dan in 1722-23 gebeurd is voor de westgevel van de Gentse Sint-Niklaaskerk.

Vanzelfsprekend is dit alles niet zó bijzonder belangrijk voor de eigenlijke bouwgeschiedenis van de Sint-Niklaaskerk zelf, maar het werpt toch enig licht op een evolutie, waarbij men in de binnenstad geleidelijkaan alle overblijvende nuttige bouwruimte, ook tegen de kerkmuren aan, is gaan benutten. Vanuit historisch stedenbouwkundig oogpunt zou verder onderzoek (het liefst nog in vergelijking met de situatie rond andere Gentse kerken) wel interessant kunnen zijn. Ook de nog steeds actuele controverse rond het al dan niet vrijmaken van historische monumenten zou in dit opzicht met bepaalde gegevens uit het verleden rekening kunnen houden.

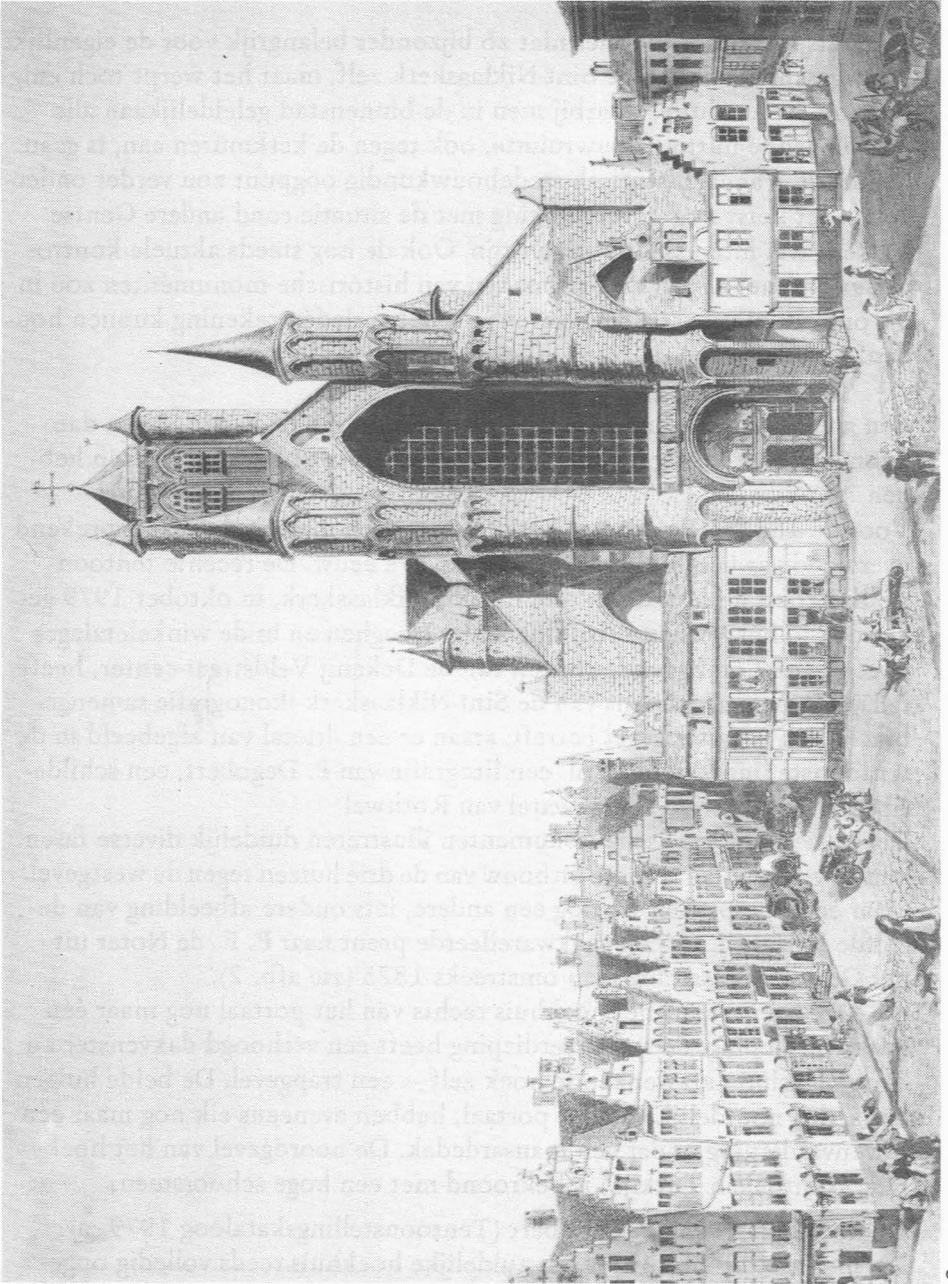
Een andere vraag – in het verlengde eigenlijk van de eerste – zou dan kunnen zijn, hoelang de huizen aan het westportaal er nog gestaan hebben ?

Voor de 18e en 19e eeuw is het ikonografisch materiaal vanzelfsprekend overvloediger beschikbaar dan voor de 17e eeuw. De recente tentoonstelling rond de restauratie van de Sint-Niklaaskerk, in oktober 1979 gehouden in het Museum Arnold vander Haeghen en in de winkelatalages in een aantal omliggende straten van de Dekenij Veldstraat-center, heeft talrijke mooie specimens van de Sint-Niklaaskerk-ikonografie samengebracht. Wat de westgevel betreft, staan er een drietal van afgebeeld in de tentoonstellingskatalogoog, nl. een litografie van P. Degobert, een schilderij van Boulanger en een akwavel van Rothwel.

Deze drie ikonografische dokumenten illustreren duidelijk diverse fasen van de geleidelijke verdere uitbouw van de drie huizen tegen de westgevel. Maar eerst bespreken we nog een andere, iets oudere afbeelding van dezelfde huizenrij, nl. een geakwarelleerde prent naar P. F. de Noter uit het Gentse Stadsarchief van omstreeks 1825 (zie afb. 2).

Op deze prent heeft het hoekhuis rechts van het portaal nog maar één bovenverdieping; de zolderverdieping heeft een verhoogd dakvenster en – op de schuin afzwenkende hoek zelf – een trapgevel. De beide huizen links, dus noordelijk van het portaal, hebben eveneens elk nog maar één bovenverdieping onder een mansardedak. De noordgevel van het hoekhuis (kant Klein Turkije) is bekroond met een hoge schoorsteen.

Op de litografie van P. Degobert (Tentoonstellingskatalogoog 1979, nr. 79, met afb. op blz. 11) is het zuidelijke hoekhuis reeds volledig opgetrokken met een tweede bovenverdieping. Van de twee huizen noordelijk (links) van het portaal is er een, nl. dat bij de toren, dat nog maar één bovenverdieping heeft onder mansardedak, terwijl dat op de hoek er

2.

reeds twee heeft. Het achter de Sint-Niklaaskerk opduikende Belfort draagt nog de (in 1839 gesloopte) houten klokketoren, zodat deze prent normaal dus van vóór 1839 zou moeten dateren.

Deze datering lijkt echter in tegenspraak met die van het schilderij van F. J. L. Boulanger (kat. nr. 78, met afb. op de omslag), dat van 1855 dateert. Ook hier is het Belfort duidelijk te zien en het is reeds bekroond met de nieuwe, in 1853 voltooide ijzeren klokketoren. Wat het zuidelijke hoekhuis rechts van het portaal betreft geeft Boulanger dezelfde situatie weer als bij Degobert, maar de twee huizen noordelijk van het portaal hebben elk nog maar één bovenverdieping onder geknikt zadeldak; de noordelijke zijgevel van het hoekhuis heeft geen hoge schoorsteen meer en draagt nu een eenvoudige in- en uitgezwenkte top. Het hoekhuis is hier, in 1855, nog niet verder opgetrokken en geeft dus in feite een toestand te zien die eigenlijk ouder is dan op de prent van vóór 1839 ! Wat natuurlijk onmogelijk is. De vraag kan derhalve gesteld worden wie van beiden – Degobert of Boulanger – zich hier een (anachronistisch) fantasietje heeft veroorloofd....

Hoe dan ook, nogmaals twintig jaar later dan Boulangers schilderij van 1855, krijgen we op de akwarel van Selim Rothwel van 1874 (kat. nr. 84, met afb. op blz. 57) nog een verdere fase te zien : de twee noordelijke huizen links naast het portaal zijn nu allebei voorzien van een tweede verdieping onder een schilddak. De mooie geveltop aan de noordzijde is meteen verdwenen.

Precies dezelfde toestand is ook te zien op een (allicht ongeveer gelijktijdige) litografie door L. Stroobant (zie afb. 3).

Deze toestand is dan verder ongewijzigd gebleven tot aan de afbraak van deze huizen onmiddellijk na de eeuwwisseling. Van fotograaf E. Sacré is er een mooie opname van kort vóór 1900 bewaard (zie afb. 4). De boekhandelaar Van Goethem, in 1874 nog gevestigd in het kleinere huis links naast het portaal, is nu opgeschoven naar het grotere hoekhuis rechts. Zijn voormalige boekwinkel is daarna de sigarenwinkel van Caron-Vandeputte geworden.

In de reeds meer vermelde tentoonstellingskatalogoog is er nog een andere foto van E. Sacré afgedrukt (kat. nr. 205, met afb. op blz. 97) waarop de huizen tegen het westportaal totaal afgebroken zijn. Blijkens de katalogotekst zou deze foto reeds van 1881 dateren ! Hiermee is nochtans in tegenspraak wat in dezelfde katalogoog op blz. 96 wordt gezegd onder de rubriektekst 205-213 : “In 1894 werd definitief besloten de kerk vrij te maken van de huizen rondom. ... De huizen tegen de *west*- en *zuid*gevel werden rond de eeuwwisseling afgebroken”. Als dat juist is, kan de Sacré-foto dus onmogelijk van 1881 dateren. In werkelijkheid dateert

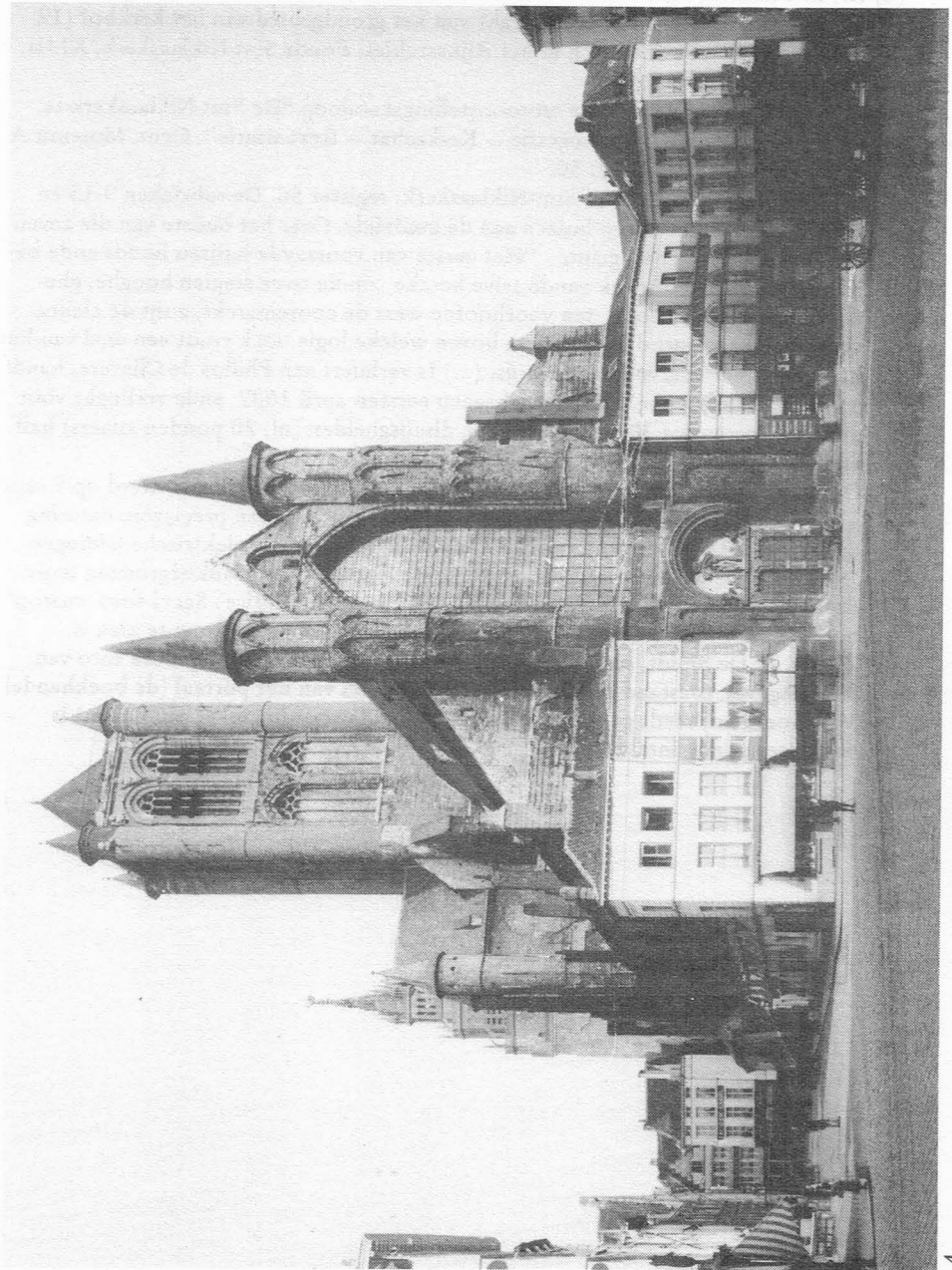
3.

deze foto van omstreeks 1910 (7), nl. kort na de voltooiing van de Sint-Michielsbrug (1905-09) en nog vóór de afbraak van de ijzeren klokketoren van het Belfort (gesloopt 1911). We mogen gerust aannemen – op basis van dateerbaar fotomateriaal – dat de huizen bij het westportaal inderdaad vlak na de eeuwwisseling, nl. in 1901, verdwenen zijn (8).

Dr. PAUL HUYS

NOTEN

- (1) Stadsarchief Gent, Reeks 1532, Register 78.
- (2) Rijksarchief Gent, Kerkarchief Sint-Niklaaskerk, register 56. De drie nieuwe huizen zijn er te vinden in de rubrieken 6, 7 en 8. De boeking van de huishuren is bijgehouden tot 1797; er wordt per half jaar (soms per kwartaal) betaald.
- (3) Dr. Elisabeth Dhanens, De Sint-Niklaaskerk (Inventaris van het Kunstpatrimo-

4.

- nium, dl. III), Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1960, blz. 8. — Prof. Dr. Firmin De Smidt, *De Sint-Niklaaskerk. Een archeologische studie*, Brussel, Koninklijke Academie, 1969, blz. 38.
- (4) Dr. E. Dhanens, *o.c.*, blz. 11. — Dr. F. De Smidt, *o.c.*, blz. 47. — Een plan van die huisjes, met bijhorend koopkontraakt van het grondgebied van het kerkhof (12 oktober 1789), bevindt zich in het Rijksarchief, Fonds Sint-Niklaaskerk, XLIII, bundel 44.
 - (5) Ook afgebeeld in de recente tentoonstellingskatalogoog “De Sint-Niklaaskerk te Gent. Geschiedenis — Iconografie — Kerkschat — Restauratie”, Gent, Museum A. vander Haegen, 1979, blz. 50.
 - (6) Rijksarchief Gent, Archief Sint-Niklaaskerk, register 56. De rubrieken 9-13 en 16-17 betreffen de zeven huizen aan de zuidzijde. Over het oudste van die zeven b.v. lezen we er het volgende : “Het eerste van voorseyde huijsen houdt ende begrijpt den suiwtwesthoeck vande selve kercke, zijnde twee stagien hooghe, ghe-noemt den goeden coop, ten voorhoofde west de cooremarckt, zuijt de cleijne cooremarckt, noort d’ander logie, boven welcke logie oock comt een deel van het huijs, oost het naervolghende huijs. (...) Is verhuert aen Philips de Clievère, handtschoenmaecker, voor 6 iaeren inghegaen eersten april 1687, ende verlinght voor andere 6 iaeren tot 30 ponden tsaers, dhuijsghelden (nl. 20 ponden tsaers) half en half...”
 - (7) Op deze foto staat immers nog de draak op het Belfort : de draak werd op 9 sept. 1911 naar beneden gehaald. Andere aanduidingen voor een preciezere datering omstreeks 1910-11 zijn de tramsporen met bovengrondse elektrische leidingen (elektrifikatie van de tram pas in 1903). Bovendien is de struikbegroeiing tegen de westgevel identiek als die op een andere (dus gelijktijdige) Sacré-foto waarop nog een stuk van de reeds voltooide Sint-Michiëlshelling en -brug te zien is.
 - (8) Zie Dr. F. De Smidt, *o.c.*, blz. 51, alsook afb. 27 op blz. 71. Op deze foto van de westgevel, toestand in 1901, is het huis rechts van het portaal (de boekhandel Van Goethem) reeds gesloopt, het huis links (de sigarenwinkel van Caron) is daarentegen nog intact.
-